

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕЛЯНСЬКОГО ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ В ПІВНІЧНОМУ ПРИАЗОВ'І (1883-1915 рр.)

Описово-статистичні документи, які формувалися в процесі оцінки землі, є важливим джерелом дослідження землеволодіння та землекористування на регіональному рівні. В кінці XIX – на початку XX ст. оцінка землеволодінь ініціювалася на державному рівні і здійснювалася системою позикових установ – Товариством взаємної земельної позики і Дворянським та Селянським земельними банками. Основною метою цих робіт було виявлення економічного стану окремих земельних ділянок.

Селянський поземельний банк було створено в 1882 р. [9]. Він функціонував в структурі Міністерства фінансів. В банку для управління існувала своя Рада, що складалася з Керуючого та декількох членів призначених міністром фінансів. Обов'язками Керуючого було завідування всією виконавчою частиною та правильністю діловодства. Рада банку перевіряла та затверджувала оцінювання маєтків, дозволяла видання позик, випускала закладні листи, призначала продаж закладених маєтків, розглядала прохання про пільги.

В 1889 р. міністр фінансів запропонував уряду для збереження основного напрямку діяльності Дворянського та Селянського банків покласти обов'язок їхнього управління на одну особу. 29 грудня 1889 р. він отримав на це дозвіл. В 1892 р. Рада Селянського банку складалася з товариша управляючого по особовому відділенню, трьох членів Ради Дворянського банку і двох членів Ради Селянського банку [15, 296].

Операції банків на місцях виконували відділення, які склалися з Керуючого та декількох членів. Відділення приймали заяви про видання позик та сповіщали про їхнє затвердження, допомагали продавцям та покупцям під час укладання угод, видавали дозволені позики тощо [9, 219; 10, 264]. Управляючі слідкували за точним виконанням Положення про банк, за

правильністю діловодства, призначали штат. Вони контролювали проведення земельних оцінок. У випадку сумнівів відносно якості оцінювання вони могли провести перевірку особисто або через іншого оцінювача [15, 250].

До 1895 р., в перший період діяльності, у відділеннях Селянського банку оцінювачів не було. Збір оціночного матеріалу доручався повітовим земським управам [9, 220]. В його відділеннях посада обов'язкових членів, які повинні були проводити оцінювання маєтків, з'явилася тільки після затвердження статуту 1895 р. [11, 648-649].

Катеринославське відділення Селянського банку було відкрито в 1883, Таврійське – в 1884 р. [4; 5]. В 1896 р. Таврійське відділення через дуже незначну кількість операцій було ліквідоване, а всі справи передали Катеринославському [6, 3]. Самостійну діяльність воно поновило тільки 14 березня 1910 р. [16].

Операції, які проводив Селянський банк, були досить різноманітними. В перший період (1883 – 1895 рр.) діяльність банку була обмежена виданням селянам позик для купівлі землі, але після 1895 р. кількість операцій збільшили. Новий Статут регламентував три основні операції Селянського банку: 1) видання позик на купівлю землі, 2) купівлю землі за рахунок Селянського банку з наступним продажем її селянам, 3) видання позик без допомоги Селянського банку на землі, які селянами вже куплені [11, 642-655].

Крім цього, до операцій Селянського банку можна віднести ще дві – ліквідацію банківської землі та купівлю за свій рахунок маєтків іноземних вихідців.

Що стосується першої, то новий статут банку, затвердив його право тимчасово, на 5 років (до 1 січня 1901 р.), купувати маєтки за свій рахунок [11, 644]. Дію операції неодноразово подовжували. Вона була заборонена тільки з 26 березня 1904 до 14 липня 1905 р., у зв'язку із неспокійною ситуацією у країні [7, 4; 12, 696; 13 313; 14, 125]. У межах прийнятих урядом в 1915 – 1916 роках законів про ліквідацію майна іноземних вихідців, Селянський банк отримав право до 1 січня 1921 р. купувати за свій рахунок їхнє

нерухоме майно. Законом 13 грудня 1915 р. Селянському банку було надано пріоритет у покупці подібних земель [8, 84].

Основні правила і методи опису землеволодінь Селянським банком регламентувалися окремими правилами і розпорядженнями та залежали від конкретної позикової операції. Особливості проведення цих операцій зумовлювали форму та кількість описово-статистичних документів (оціночних або перевірочних описів і доповідей), які при цьому створювалися.

Формування описово-статистичних документів, відбувалося в процесі проведення п'яти банківських операцій: 1) видання позик за допомогою банку, 2) видання позик для купівлі землі без допомоги банку, 3) купівлі землі банком за свій рахунок, 4) видання позик на купівлю землі із банківських маєтків, 5) купівлі землі банком під час ліквідації німецького землеволодіння у 1915 – 1917 рр.

Аналіз операцій Селянського банку з точки зору формування в процесі їхнього проведення описово-статистичних документів дає можливість зробити такі висновки. Під час реалізації справи з видання позики, оцінювачем оформлювався оцінний опис [2] та доповідь у справі [3]. Якщо земля купувалася Селянським банком за свій рахунок, то продавець сам складав опис маєтку, підписаний ним або його повіреним [1]. На основі цього опису та власного огляду оцінювач оформлював доповідь

На даний час оціночні документи Селянського банку зберігаються у двох архівах – Державному архіві в Автономній республіці Крим та Російському державному історичному архіві.

Джерела та література

1. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 215. Дело о покупке земли за счет собственного капитала Крестьянского поземельного банка у Фальц-Фейна из дачи Домузлы Ивановской волости, Мелитопольского уезда. 1901 г., 84 арк.

2. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 219. Дело о выдаче ссуды Н-Серагозскому товариществу на покупку земли у Кудрявцева Ф.Д. в д. Акимовке Акимовской волости, Мелитопольского уезда. 1901 г., 122 арк.

3. Держархів АР Крим, Ф. 71, Оп. 1, Спр. 252. Дело Таврического Отделения Крестьянского Поземельного Банка о ссуде, испрашиваемой Акимовским сельским обществом на покупку земли у вдовы генерал-лейтенанта О.И. Макшеевой-Мамоновой при с. Ново-Григорьевке Юзкуйской волости, Мелитопольского уезда. 1903 г., 186 арк.

4. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1883. – СПб., 1884. – 46, 15, 8 с.

5. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1884. – СПб., 1885. – 242 с.

6. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1896.- СПб., 1898. – 691 с.

7. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1905. – СПб., 1907. – 596 с.

8. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1915. – СПб., 1916. – 4, 179, 65 с.

9. Полное собрание законов Российской Империи (далі – ПСЗРИ) III 894. – 18 мая 1882 г. Высочайше утвержденное Положение о Крестьянском Поземельном Банке. – С. 218-221.

10. ПСЗРИ III 3016. – 3 июня 1885 г. Высочайше утвержденное Положение о Государственном Дворянском Земельном Банке. – С. 263-268.

11. ПСЗРИ III 12195. – 27 ноября 1895 г. – Высочайше утвержденный Устав Крестьянского Поземельного Банка. – С. 642-655.

12. ПСЗРИ III 18797. – 10 июня 1900 г. – О предоставлении Крестьянскому Поземельному Банку продолжать покупку и продажу земель за свой счет. – С. 696.

13. ПСЗРИ III 26578. – 14 июля 1905 г. – Высочайше утвержденное положение Комитета Финансов. – О восстановлении операций Крестьянского Поземельного Банка, ограниченных Высочайше утвержденным, 26 марта 1904 года, положением Комитета Финансов. – С. 605.

14. ПСЗРИ III 34859. – 1 марта 1911 г. Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и государственною Думою закон. – О предоставлении Крестьянскому Поземельному Банку продолжать покупку и продажу земель за свой счет. – С. 125.

15. Проскурякова Н.А. Земельные банки Российской империи / Наталья Ардалионовна Проскурякова. – М.: РОССПЭН, 2002. – 520 с. – (Серия экономическая история: док-ты, исследования, переводы).

16. Список личного состава Государственного Дворянского земельного и Крестьянского поземельного банков исправлено по 1 мая 1915 г. – Пг., 1915. – 2, 278, 17 с.